

Izvorni znanstveni rad
UDK: 327.01:001.2
Primljeno: 13. siječnja 2013.

Preoblikovanje discipline međunarodnih odnosa

MARINA ILIĆ
Sveučilište Lille 2

Sažetak

Disciplina međunarodnih odnosa posljednjih godina prolazi kroz proces transformacije, gde sve više naučnika rešenje za dugotrajne paradigmatičke debate pronalazi u promeni logike dosadašnjeg mišljenja o međunarodnoj politici. To “novo mišljenje”, koje zapravo nije toliko novo koliko je tek sada postalo privlačno i aktuelno, bazira se na teorijskoj sintezi više pravaca, teorijama srednjeg obima i analitičkom eklektizmu. Sa druge strane, sve su brojniji doprinosi onih teoretičara koji zastupaju tezu o “dekolonizaciji” međunarodnih odnosa ili “post-Zapadnim” međunarodnim odnosima, a oslanjaju se na dosada nepoznate tradicije, razvijane van okvira Sjedinjenih Američkih Država. Cilj je da se ispituju njihovi dometi i važnost njihovih rezultata za prevazilaženje krize u kojoj se disciplina nalazi već dugi vremenski period.

Gljučne reči: međunarodni odnosi, teorijska sinteza, analitički eklektizam, dekolonizacija, teorije srednjeg obima

Čini se da bi fraza “Pobednik odnosi sve”, koja je dugo oslikavala stanje u disciplini međunarodnih odnosa, te dominaciju realističkog pristupa i epistemologije pozitivizma, vrlo uskoro mogla biti zamenjena novom, prikladnijom. Nakon dugotrajnih i iscrpljujućih paradigmatičkih debata nastupio je period transformacije i preispitivanja, gde se sve više teoretičara okreće nekoj vrsti sinteze različitih pristupa i metoda istraživanja. Namera ovog teksta je da prikaže trenutno stanje u disciplini, obraćajući naročitu pažnju na uplive novih argumenata u prilog teorijskom eklektizmu i saradnji različitih pravaca u istraživanju međunarodnih odnosa.

Istorija discipline međunarodnih odnosa se vrlo često predstavlja kao niz neprekidnih “paradigmatičkih ratova” koji su se vodili između različitih teorija i pristupa izučavanju međunarodne stvarnosti. Oko karaktera tih paradigmatičkih debata mišljenja su podeljena: jedan deo teoretičara smatra da su debate produbile fokus discipline i donele napredak, dok drugi deo, koji u poslednjoj deceniji dobija sve

više pristalica, ističe besplodnost teorijskih rasprava koje su nepotrebno “pocepale” disciplinu i stvorile dubok jaz između njenih teorijskih pravaca. Velike teorije i među-paradigmatske debate su sve manje zastupljene u literaturi i vodećim časopisima za međunarodne odnose, ustupajući mesto novim idejama okrenutim teorijama srednjeg obima (*middle-range theories*), eklekticizmu i sintezi.

Vodeći teoretičari realističkog pravca su dugo ignorisali pojavu novog mišljenja smatrajući da će proći kako je i došlo. Međutim, velika konferencija pod nazivom “The End of International Relations Theory?”, koja je održana u aprilu 2012. godine u San Diegu i okupila najznačajnija imena iz oblasti međunarodnih odnosa, pokazala je da se disciplina nalazi na prekretnici. Tome svedoči i najnoviji tekst dva najprominentnija teoretičara realizma Johna J. Mearsheimera i Stephena M. Walta, u kome se, doduše stidljivo, raspravlja o krizi discipline međunarodnih odnosa, razlozima njenog nastanka i načinima njenog prevazilaženja. Sa druge strane, kritičari realističke škole međunarodnih odnosa, čiji radovi postaju sve prisutniji u vodećim časopisima, ističu “kolonijalni” karakter discipline i suprematiju američkog načina razmišljanja o međunarodnim pojavama i problemima. Pristalice tzv. post-Zapadnih međunarodnih odnosa, na istom tragu, optužuju realiste za zanemarivanje bogatog opusa koji nam dolazi iz drugačijih istraživačkih tradicija, tako što svaki ovaj doprinos etiketiraju kao “nenaučni”, samo zato što primenjuje različite epistemologije i metode.

Pionirski poduhvat sinteze Andrewa Moravcsika, koji je liberalnim intergovernmentalizmom ponudio objašnjenje evropskih integracija, dugo je ostao usamljen. Tek je početkom novog milenijuma, zajedničkim tekstom jednog realiste i jednog konstruktiviste (Jamesa Fearona i Alexandra Wendta), tema teorijske sinteze dospela u fokus discipline. Inspirišući se njihovim nalazima, Samuel J. Barkin objavljuje knjigu pod naslovom *Realist Constructivism: Rethinking International Relations Theory*, a Patrick Thaddeus Jackson sa svojim saradnicima organizuje okrugli sto pod nazivom “Bridging the Gap: Toward a Realist-Constructivist Dialogue”. Osnovni argument koji se navodi u prilog teorijskoj sintezi jeste da teoretičari međunarodnih odnosa filozofska pitanja ontologije i epistemologije treba da ostave filozofima, a da u svojim istraživanjima budu vođeni principom naučnog pragmatizma. Najnovija knjiga autora Rudra Sila i Petera J. Katzensteina *Beyond Paradigms: Analytic Eclecticism in the Study of World Politics*, prati ovaj princip, razvijajući ga dalje u poziciju “analitičkog eklekticizma”, tj. priznanja i definisanja veza između različitih koncepata i metoda u okviru postojećih paradigmi.

Prvi deo ovog rada baviće se stanjem u disciplini međunarodnih odnosa, uzrocima nastanka krize, te stavovima teoretičara o istoj koji se mogu podeliti na pesimistične, zatim one koji brane postojeće stanje karakterišući ga kao normalno i poželjno i na kraju one optimistične koji predlažu promene i daju nove ideje za

njeno rešenje. Teorijska sinteza kao pionirski pokušaj prevazilažnja paradigmatičkih ratova biće predmet drugog dela ovog teksta. U trećem delu, naročita pažnja će biti posvećena analizi analitičkog eklekticizma i svima onima koji pozivaju na prestanak paradigmatičkih ratova, okrenutost praksi i naučnom pragmatizmu, te kritikama ovakvih stanovišta.

Kraj teorije međunarodnih odnosa?

Umorni od beskrajnih paradigmatičkih rasprava, naučnici se sve više okreću mogućnostima spajanja više različitih pravaca i teorija koje bi poslužile dobijanju rezultata korisnih političkim odlučiocima. Ova vrsta naučnog pragmatizma proizašla je iz procene da su teorijska sporenja u međunarodnim odnosima proizvod filozofskih debata koje predstavljaju osnove sporenja u filozofiji, te da je vrlo mala šansa da će ih upravo teoretičari međunarodnih odnosa razrešiti (Fearon i Wendt, 2002: 53).

Naime, pre pristizanja postmodernista, poststrukturalista, kritičke teorije, socijalnog konstruktivizma i ostalih reflektivističkih pravaca u disciplini međunarodnih odnosa pitanje ontologije i ontoloških polazišta gotovo da se nije ni postavljalo. Danas je to vrlo važan deo diskursa međunarodnih odnosa i predstavlja okosnicu sporenja njenih velikih teorija. **Ontologija** nam govori o prirodi nekog bivstvovanja i ključno pitanje koje ona postavlja je: Da li postoji stvaran svet koji je nezavisan od našeg znanja o njemu? Određivanje onoga "što jeste" i onoga "što nije" je ontološki imperativ koji utiče na izbor tri moguće epistemološke pozicije.

Oni koji smatraju da postoji svet koji nije zavisen od našeg znanja o njemu, zauzeli su poziciju ontološkog fundamentalizma. Time podrazumevaju da naša shvatanja ne utiču na stvaranje sveta i odbijaju da poveruju da mi na bilo koji način možemo da izvršimo uticaj na njega, jer je on nepromenljiv, dat. Ovakva pozicija dovodi do epistemoloških posledica, tj. izbora brojnih metoda, teorija i pristupa koji se svrstavaju u pozitivizam. Sa druge strane, pozicija anti-fundamentalizma podrazumeva shvatanje sveta koji je u potpunosti društveno konstruisan, koji zavisi od posmatrača i koji je u skladu sa tim vrlo promenljiv. Tako ne možemo očekivati da ga objasnimo ili utvrdimo zakonitosti njegovog funkcionisanja, pa su nam pozitivističke metode potpuno nekorisne, već se opredeljujemo za epistemološki interpretativizam.

Epistemologija nam pruža odgovor na pitanje šta je to što mi možemo da saznamo o svetu i na koji način stičemo to saznanje. Ona nužno zavisi od odabrane ontološke pozicije, tj. shvatanja sveta. Predstavnici *pozitivističkog pravca* u istraživanju međunarodnih odnosa naglasak stavljaju na objašnjenje i predviđanje društvenih fenomena i na otkrivanje uzročnosti primenom kvantitativnih analiza i empirijskih pretpostavki. *Naučni realizam* pokušava da objasni vidljive fenomene i za

to mu služi objektivizam, a onda i da razume neposredno nevidljive pojave, u čemu mu pomaže subjektivizam – što znači da istovremeno koristi i kvalitativne i kvantitativne metode. *Interpretativizam* se oslanja na subjektivizam i kvalitativnu analizu, u skladu sa svojom težnjom za razumevanjem društvenih fenomena i značenja koja im akteri pridaju.

Vidljivo je da u disciplini međunarodnih odnosa vlada metodološki pluralizam, uslovljen različitim početnim ontološkim i epistemološkim pozicijama njenih pristupa. Zbog toga se i istorija discipline međunarodnih odnosa često predstavlja kao niz paradigmatičkih debata koje su najpre započele sukobom realizma i idealizma, nastavile preko metodološke rasprave između tradicionalnih (istorijskih) i naučnih metoda istraživanja međunarodne stvarnosti, da bi u poslednjoj deceniji XX veka debata poprimila oblik odbrane racionalističke epistemologije od upliva reflektivističkih teorijskih pristupa.

Decenijama su ove debate bile okosnica najuticajnijih časopisa iz oblasti međunarodnih odnosa. Uprkos upornim doprinosima naučnika, brojnim analizama i tekstovima krajnji rezultat sa kojim se danas suočava disciplina međunarodnih odnosa je poražavajući. Teorijske rasprave su učinile da se naučnici zatvore iza zidina svojih “paradigmatičkih tvrđava”, nezainteresovani za prave razmene mišljenja i argumenata koje bi donele napredak disciplini, otuđujući je pri tome od sveta prakse i praktične politike. Istraživači su morali da se opredele za jednu i određenu ontologiju i bili su dužni da poštuju način istraživanja izabrane teorijske tradicije, a svako suprotno ponašanje je automatski dobijalo status “nenaučne jeresi”. Tvrđili su da je pokušaj bilo kakve teorijske sinteze ili eklekticizma prosto nemoguć, jer nepomirljive razlike između njih proizilaze iz različitih ontoloških i epistemoloških osnova, čvrsto ostajući na poziciji odbrane suprematije svojih pravaca.

Reakcije naučnika na opisano stanje u disciplini moguće je grubo podeliti u tri kategorije: *pesimisti*, koji veruju da je nastupio period stagnacije koji će postepeno odvesti disciplinu u dalji pad do irelevantnosti; *konzervativci*, koji glasno ističu da je trenutna situacija u disciplini zapravo “redovno stanje”, jer je “većita egzistencijalna kriza” nešto što suštinski karakteriše međunarodne odnose, te da trenutna preispitivanja nisu ništa što disciplina već nije videla; i na kraju *optimisti*, koji, svesni duboke krize, predlažu rešenja za njeno prevazilaženje u obliku teorijskih sinteza, analitičkog eklekticizma ili ideja koje se odavno primenjuju u nezapadnom svetu.¹

¹ U naučnim časopisima tematike međunarodnih odnosa još uvek ne postoji podela kakva se ovde predstavlja, pa samim tim ona nije zvanična niti opšteprihvaćena. Autor teksta je uzeo slobodu da pokuša da ih na ovaj način razvrsta, na osnovu najnovijih tekstova i saznanja vodećih i ne tako vodećih teoretičara međunarodnih odnosa. Inspiracija je bila već pomenuta konferencija u San Diegu u aprilu 2012. godine i izlaganja koja su tamo predstavljena (videti na: <http://www.uk.sagepub.com/ejt2012.sp>).

Pesimističko gledanje na disciplinu međunarodnih odnosa nije novina. Još se 1966. godine Martin Wight pitao: “Zašto ne postoji Međunarodna Teorija?”, izražavajući duboku sumnju, u istoimenom eseju, da međunarodni odnosi kao akademska oblast ne poseduju dovoljno široku filozofsku zaleđinu, te da nikada neće moći postati ozbiljna disciplina. Krajem XX veka William Wallace je tvrdio da je osnovni problem taj što je za razliku od prethodnih dekada, disciplina međunarodnih odnosa sada nastanjena akademcima, a ne ljudima iz diplomatskih službi i sveta praktične politike, odnosno ljudima “sa terena”. Zato je disciplina upala u zamku “teorije radi teorije”, a njeni su rezultati poprimili karakter ezoteričnih metateorijskih debata.

Sa druge strane, 2009. je Joseph S. Nye u Washington Postu pisao o rastućem jazu između teorije i praktične politike u međunarodnim odnosima, na tragu jednog ranijeg istraživanja Lindbloma i Cohena o neravnoteži između aktivnosti društvenih istraživača i potreba prakse. Najnovija istraživanja pokazuju da čak 85% ispitanih akademaca i praktičara međunarodne politike smatra da postoji diskrepanca između onoga što istraživači nude i onoga što praktična politika smatra korisnim, a polovina njih veruje da će se ta nepodudarnost i dalje širiti.²

Suočeni sa najnovijim kretanjima u polju međunarodnih odnosa, gde se teorija ostavlja po strani i prednost daje jednostavnom testiranju hipoteza i naučnom pragmatizmu, najveća imena discipline tvrde da će upravo ova praksa upropastiti međunarodne odnose i dovesti do njene dublje krize. Prednjače John J. Mearsheimer i Stephen M. Walt, koji u najnovijem tekstu “Leaving Theory Behind: Why Hypothesis Testing Has Become Bad for IR” tvrde da su novi trendovi nepovoljni po disciplinu međunarodnih odnosa iz dva osnovna razloga. Prvi je taj da nedovoljna pažnja posvećena teoriji dovodi do nepreciznih modela i previše oslanjanja na nepouzdana merenja ključnih koncepata. Drugi razlog se odnosi na loš kvalitet raspoloživih podataka koji se koriste u istraživanjima, pa i rezultati dobijeni na osnovu njih neće stvarati korisno kumulativno znanje. Njihovi argumenti, kao i argumenti njihovih istomišljenika, će podrobnije biti analizirani u trećem delu ovog teksta.

U drugu grupu naučnika koji daju svoj odgovor na trenutnu krizu u disciplini, spadaju oni koji se zalažu za svojevrsan *status quo* i koji ističu da disciplina međunarodnih odnosa doživljava “neprestanu egzistencijalnu krizu”. Argument koji izlažu ističe pozitivan karakter stalnog preispitivanja, jer se iz toga rađa napredak u vidu novih pogleda i mišljenja. Oni ne veruju da se disciplina nalazi u krizi, već da su ovakve debate u suštini najveći kvalitet koji disciplina poseduje. U okviru ove grupe, postoje oni koji se zalažu za primenu novih metoda, različitih pogleda na međunarodni svet i mogućnosti sinteze sukobljenih pravaca, ali i oni koji veruju da

² TRIP Around the World: Teaching, Research, and Policy Views of International Relations Faculty in 20 Countries, May 2012 (dostupno na: <http://irtheoryandpractice.wm.edu/projects/trip/TRIPAroundTheWorld2011.pdf>).

bi dalji razvoj discipline trebalo da zadrži debaterski karakter, jer jedino tako može doći do novih saznanja, produbljanja fokusa istraživanja i boljeg razumevanja svetskih pojava i problema.

Christian Reus-Smit, kritikujući pristalice analitičkog eklekticizma, govori o opasnosti da disciplina međunarodnih odnosa izgubi svoj identitet i svrhu postojanja ako se dalje nastavi trend ignorisanja teorije. Naime, on veruje da je njena osnovna uloga pre svega normativna, tj. da postavlja velika i važna pitanja o prirodi i razvoju svetske politike i propisuje pravac njenog kretanja, ali da na njih neće uspeti da odgovori bez teorije. Christine Sylvester tvrdi da je disciplina danas mnogo više međunarodna nego u vreme “Treće debate”, a Michael C. Williams objašnjava zašto više nema “velikih debata” koje su držale disciplinu na okupu i predstavljale referentnu tačku za sve istraživače. Brojni su oni koji se pitaju kako sprečiti dalju fragmentaciju discipline i vratiti zlatno doba velikih teorijskih debata.

Prevazilazeći već dobro ustaljeni način razmišljanja o međunarodnim pojavama, te pronalazeći izlazak iz “začaranog kruga” paradigmatičkih borbi i odsustva prakse u naučnom pragmatizmu, naučnici treće grupe, ili optimisti, zalažu se za stvaranje novog kvaliteta i prestrukturiranja discipline. Tu spadaju najavljivači novog, post-Zapadnog doba međunarodnih odnosa, zagovornici teorijske sinteze i analitičkog eklekticizma. Otpočinju svoj put krećući od dve posebne premise: da je disciplina međunarodnih odnosa kakva je sada, zapravo provincijalna, oslanjajući se mahom na američku metodologiju i način razmišljanja; i da izlazak iz krize znači njenu veću posvećenost potrebama praktične politike i donosiocima odluka.

Pionirski pokušaji prevazilaženja paradigmatičkog načina razmišljanja o međunarodnim odnosima – teorijska sinteza

Zaključak koji naučnici izvlače iz spleta rasprava, “debata”, borbi i turnira teorija u disciplini međunarodnih odnosa i njihovih krajnjih rezultata, jeste njihova “tvrdoglava” priroda, uverenost u ispravnost njihovih ključnih gledišta i potreba da ista nametnu celom svetu kao vanvremena. Međutim, međunarodna realnost je kompleksna, na nju utiče nebrojeno mnogo faktora koji deluju na sva tri nivoa (*micro*, *mezzo*, *macro*), i kao takvu je nemoguće obuhvatiti samo jednom teorijom. Zato su pojedini naučnici svoje napore usmerili ka istraživanju spajanja više teorija radi dobijanja celovitije slike međunarodne realnosti.

Jedan od pionira teorijske sinteze je svakako Andrew Moravcsik, koji je postavio rad Stanleja Hoffmana i produbio teoriju liberalnog intergovernmentalizma. Ovaj pristup je nastao kao kritika neofunkcionalnog pristupa u objašnjenju evropskih integracija, i predstavlja sintetički okvir za razumevanje ponašanja država, ali i za objašnjenje npr. evropskih integracija. Prema njemu, teorija i metod su sredstva, a ne ciljevi. Oni postoje da bi usavršili naše razumevanje empirijskih uzroka, tako

što će ohrabrivati teorijsko disanje, logičku koherentnost i empirijsku objektivnost (Moravcsik, 2009: 69).

Skepticizam “nepomirljivih razlika” – Fearon i Wendt

Za većinu teorijske zajednice, sukob racionalizma i konstruktivizma, koji se smatra produžetkom debate između racionalizma i reflektivizma, dostigao je probno rešenje u članku koji su zajedno napisali vodeći racionalista, James Fearon i vodeći konstruktivista, Alexander Wendt “Rationalism v. Constructivism: A Skeptical View”. Oni tvrde da racionalizam i konstruktivizam vrlo lako mogu da stoje jedan pored drugog, jer je njihova razlika prvenstveno metodološka, a ne suštinska. Realizam i liberalizam se razlikuju suštinski zbog različitog stepena važnosti koju pridaju međunarodnim institucijama, zbog prioriteta koji daju vojnim ili ekonomskim koncepcijama nacionalnog interesa i zbog zalaganja za strategiju obuzdavanja (*containment*), i otud različiti saveti koje jedan i drugi pristup daju za vođenje politike.

Fearon i Wendt napisali su svoj članak kao odgovor na tekst Katzensteina, Keohanea i Krasnera iz 1998. godine povodom pedesete godišnjice časopisa *International Organization*, u kojem se najavljuje “nova debata” između racionalizma i konstruktivizma. Poenta na koju autori ovde pokušavaju da ukažu čitaocu jeste ono što je teorija međunarodnih odnosa konačno naučila iz svoje istorije, a to je da ontološke i epistemološke rasprave treba ostaviti po strani, jer one stvaraju samo “paradigmatske ratove”. Osnovni argument ovog njihovog teksta jeste da iako postoje neke vrlo važne razlike između ova dva pristupa, postoje i značajna polja saradnje. Oni ne tvrde da ne treba raspravljati o nepodudarnostima između racionalizma i konstruktivizma, niti da bi ove pristupe trebalo sintetizovati u jednu perspektivu.

Ključni stav ovog rada je da na racionalizam i konstruktivizam treba gledati pragmatički, kao na analitička sredstva, a ne kao na metafizičke pozicije i epistemološke opise međunarodnog sveta (Fearon i Wendt, 2002: 53). Smatraju da su ontološke i epistemološke interpretacije debata i više nego dovoljno zastupljene u literaturi o međunarodnim odnosima, a upravo takve pozicije stvaraju *zero-sum* slike i usmerene su samo na to ko pobeđuje i na kraju dominira.

Fearon i Wendt izdvajaju tri razloga zašto na racionalizam i konstruktivizam treba gledati kao na analitička sredstva. Ovi njihovi nalazi predstavljaju kasnije inspiraciju za okretanje ka analitičkom eklektizmu. Prvi argument koji ističu jeste da su ontološka pitanja po definiciji filozofska, i kao takva, nije verovatno da će uskoro biti rešena, ako ikada i budu, a zasigurno ne od strane teoretičara međunarodnih odnosa. Drugo, ne postoji neka nužna potreba da se teoretičar povinuje bilo kojoj ontologiji da bi radio i stvarao u nekom od pristupa. I treće, da je vrlo upitno da li međunarodni odnosi kao disciplina znaju toliko mnogo o međunarodnom živo-

tu da bi njihovi teoretičari mogli da vode svoje rasprave na čisto filozofskim osnovama (Fearon i Wendt, 2002: 52-53).

Ono što je zajednička polazna osnova svim zagovornicima sinteze jeste stav da pogrešno definisanje teorijskih pravaca stvara predrasude i pogrešne uvide o njihovom neslaganju. Fearon i Wendt ističu da se oko koncepta racionalnosti najčešće javljaju dve predrasude, odnosno, pogrešna shvatanja. Većina teoretičara iz matematičkih simbola koje racionalisti koriste da dokažu svoje stavove (teorija igara, modelovanje) izvlači zaključak da svi racionalisti moraju verovati u nepostojanje osnovne razlike između prirodnih i društvenih nauka, i da društvena nauka treba da teži da bude slična, na primer, teorijskoj fizici (Fearon i Wendt, 2002: 55). Međutim, ovi modeli nisu formalni, dakle ne objašnjavaju nepromenljive zakone svetskih tokova, već je njihova svrha da opišu namere i objasne akcije u sklopu uverenja, želja, razmišljanja i značenja koja im akteri pridaju. Druga predrasuda koju dvojica autora navode, više je upozorenje na one koji pokušavaju da racionalizam definišu tako što izaberu skup ključnih pretpostavki koje bi trebalo da karakterišu i čitav prošli i budući rad ovog pristupa (Fearon i Wendt, 2002: 55).

Sa druge strane, smatraju da ontološko tretiranje racionalizma i konstruktivizma podrazumeva stvaranje pretpostavki od čega je napravljen društveni svet i kakve vrste odnosa postoje među njegovim sastavnim delovima. Iz ove perspektive, racionalizam se posmatra kao pretpostavka individualističke ontologije u kojoj je celina svodiva na delove, a konstruktivizam kao pretpostavka holističke ontologije, u kojoj delovi postoje samo u odnosu sa celinom. U oba slučaja, ovi argumenti i analitička sredstva su određena kao *a priori* legitimna ili nelegitimna, naučna ili nenaučna, i tako pozornica discipline međunarodnih odnosa postaje skup paradigmatičkih ratova.

Savremena društvena nauka je strukturisana na osnovu skupa antinomija koje se čine nerešivim: individualizam v. kolektivizam, konstruktivizam v. realizam, objektivizam v. subjektivizam, materijalizam v. idealizam, um v. stvar, makro v. mikro. Problem koji se postavlja pred status društvene nauke, pa i pred nauku o međunarodnim odnosima glasi: do kog stepena društvo može biti proučavano na isti način kao priroda?

U svetlu sukoba racionalističkog i konstruktivističkog posmatranja i proučavanja međunarodnih odnosa, suština odgovora na postavljeno pitanje posmatra se kroz *agent-structure* problem.³ Kao takav, on može biti posmatran u svetlu kartezi-

³ Problem agent-struktura (*agent-structure problem*) se odnosi na pitanje prethodnosti između strukture i agenta u ljudskom ponašanju. Dve su postavke ovde važne: a) ljudska bića i njihove organizacije su svrsishodni akteri čije akcije pomažu u reprodukciji ili transformaciji društva u kome žive i b) društvo je sačinjeno od društvenih odnosa, koji grade interakcije između ovih svrsishodnih aktera koji su navedeni pod a). I agent i struktura su nezavisni, i međusobno uspo-

jansko-kantovskog problema dva sveta, gde su um i telo, noumen i fenomen, agenti i strukture viđeni kao različite oblasti. Ideja da prirodne i društvene nauke zahtevaju radikalno razlikovanje i potencijalno neuporedive načine istraživanja ukorenjena je u istom raskolu telo-um. Jednom kada se prihvati ovakav način mišljenja, potreba za dva odvojena i nepomirljiva načina istraživanja čini se kao potpuno logična. Pa ipak, odvajanje ideacionog sadržaja od materijalnih uslova je fundamentalno pogrešno.

Hvatanje u koštac sa ontološkim nepodudarnostima – Samuel J. Barkin

Celoviti pokušaj metodološkog sređivanja polja sinteze realizma i konstruktivizma i iscrtavanje obrisa “realističko-konstruktivističkog” istraživačkog programa dat je u radu Samuela J. Barkina *Realist Constructivism: Rethinking International Relations Theory*.

Kako bi to učinio, Barkin svoju pažnju usmerava na to kako određeni stavovi klasičnog realizma mogu biti saglasni sa onim konstruktivističkim o ulogama normi i drugih intersubjektivnih faktora u stvaranju društvenih i političkih pojava i procesa. Početno polazište njegove studije je uverenje u pogrešnost paradigmatškog načina mišljenja o pristupima u međunarodnim odnosima, a njih same vidi kao “paradigmatške tvrđave” (Barkin, 2010: 1). Osnovni argument, koji po Barkinu otvara prostor za realističko-konstruktivističku sponu u istraživanju međunarodnih odnosa, podrazumeva činjenicu da neko može vrlo racionalno da ostvaruje ideal, društveno konstruisan cilj, kao što neko može da prati logiku podesnosti, tj. ponašati se onako kako drugi od njega očekuju kako bi ostvario neki materijalni cilj.

Barkin gradi sintezu realističkog i konstruktivističkog pravca u međunarodnim odnosima izdvajajući tri ključne podudarnosti realističke i konstruktivističke logike: a) Utemeljenje u logici društvenog, b) Priznanje istorijske neizvesnosti (kontinгентnosti) i c) Reflektivizam.

To su tri elementa klasičnog realizma koja su, po Barkinu, izgubljena u “Dru-goj velikoj debati” i u prelasku iz klasičnog realizma u neorealizam. Kako bi realizam uspeo da razume politiku sile kao društveni fenomen, da obezbedi efikasne

stavljene. Iz ovoga proizilaze dva problema, jedan ontološki i drugi epistemološki: 1) Ontološki problem se tiče prirode i agenta i strukture, i zato što su na neki način međusobno uspostavljeni, tiče se i prirode njihovih odnosa. U međunarodnim odnosima, realizam i teorije svetskog sistema (WST) zauzimaju pozicije individualizma i strukturalizma, a konstruktivizam i slični pristupi zagovaraju strukturacionistički pristup, koji se trudi da izbegne negativne posledice individualizma i strukturalizma, dajući i agentu i strukturi jednak ontološki status (šta je starije – kokoška ili jaje? problem) i 2) Epistemološki problem koji je uslovljen opredeljenjem naučnika po ovom prvom, ontološkom pitanju. Tiče se načina objašnjenja: da li ono koje odgovara prirodi i agenta i strukture, ili objašnjenje koje shvata ljudska bića samo kao složene organizme i zato ih treba objašnjavati uzročno-mehanistički. Videti: Wendt (1987) i Bourdieu (1979).

savete za spoljnu politiku i da obrati pažnju na pitanje promene i stabilnosti međunarodne politike, ova tri elementa moraju ponovo da budu u njegovom centru pažnje. Zaključak koji se nameće iz izloženog jeste da između konstruktivizma i realizma postoje definitivna slaganja (i neke razlike, naravno), dok između konstruktivizma i neorealizma, koga karakterišu nedruštvenost, neistoričnost i nerefleksivnost, mnogo manje.

Konstruktivizam i klasični realizam imaju istu osnovu koja se nalazi u logici društvenog. *Logika društvenog* je ideja da mi ne možemo razumeti ljudsko društvo na osnovu udruženog skupa pojedinačnih ponašanja, bilo da je takav skup načinjen induktivno, na osnovu kvantitativnih i pristupa koji se baziraju na stavovima, ili deduktivno, što je odlika pristupa racionalnog izbora. Upravo suprotno, ljudsko ponašanje ne može ispravno biti proučavano odvojeno od društvenih struktura u okviru kojih se javlja i koje mu daju značenje.

Logiku podesnosti, iz navedenih razloga, nikako ne treba izjednačavati sa logikom društvenog. Ljudi mogu da se dobro ponašaju na način na koji je to podesno prema društvenim normama, ali logika društvenog ne zahteva da mi pretpostavimo da će tako i biti. Rešenje je da logiku društvenog posmatramo kao suprotnost metodološkom individualizmu, a ne racionalizmu.

Konstruktivizam ukorenjenost u logici društvenog deli sa marksizmom, ali i sa realizmom. Jedan od glavnih predstavnika klasičnog realizma tvrdi da “su svi pokušaji da se priroda jednog društva izvede iz pretpostavljenog ponašanja izolovanog pojedinca, zapravo, čisto teoretski, jer ne postoji ni jedan jedini razlog za pretpostavku da je takav pojedinac ikada i postojao” (Carr, 1964: 95). Konstruktivizam, sa druge strane, u obzir uzima i ulogu strukture u stvaranju agenata i ulogu agenata u stvaranju i reprodukciji strukture. Ovo znači da konstruktivistička logika društvenog ne uzima društvenu strukturu kao unapred datu.

Na kraju krajeva, ovi Barkinovi stavovi samo predstavljaju razradu argumenta koji su dali Fearon i Wendt u svom, već pomenutom tekstu, po pitanju suprotstavljenosti logike posledica logici podesnosti. Tvrdeći da je, pojednostavljeno, to u stvari razlika između homo economicus i homo sociologicus, u kojoj “ekonomisti” naglašavaju da ništa u njihovom pristupu ne sprečava aktere da imaju želje, preferencije, interese zasnovane na normama, a “društvenjaci” su spremni da vide logiku posledica kao uređenost pravilima jednog okruženja u kome se kao društveno prihvatljivo gleda na kalkulaciju o izboru sredstava za postizanje postavljenog cilja (Fearon i Wendt, 2002: 60). Na kraju krajeva, akteri ponekad odlučuju na osnovu jedne, a nekada na osnovu druge logike.

Zajednička osnovanost realizma i konstruktivizma u logici društvenog, prema Barkinu, dobija svoju formu u tzv. “društvenoj svrsi”, konceptu Johna Ruggiea, koji govori o društvenoj grupi koja ima, ili izražava, svrhu koja se u određenoj meri

razlikuje od prostog nagomilavanja pojedinačnih svrha u okviru nje (Ruggie, 1982: 382). Koncept društvene svrhe vodi nas do javnog interesa koji se razlikuje od privatnog interesa članova te javnosti. On ima, prema Barkinu, veliku ulogu u shvatanju odnosa i građenju spone između realizma i konstruktivizma.

Ključna nepodudarnost realizma i konstruktivizma nije materijalizam jednog nasuprot idealizma drugog, već transistorijski zakoni koji stoje nasuprot *istorijskoj neizvesnosti (kontingentnosti)*. Transistorizam je ideja da međunarodne odnose možemo proučavati apstraktno, dok ideja istorijske neizvesnosti upućuje da ih možemo proučavati samo u istorijskom kontekstu. Zato se ovde radi o epistemološkoj razlici, a ne o ontološkoj kako je to predstavljano od strane određenog broja zagovornika konstruktivizma. Posmatranje odnosa realizma i konstruktivizma na ovaj način značajno smanjuje intelektualni jaz između njih, dok istovremeno pojačava razlike između konstruktivizma i većine liberalnih teoretičara i nekih marksista, uključujući i veliki deo zastupnika kritičke teorije (Barkin, 2010: 46).

Društveni konstrukti nisu beskonačno promenljivi. Akteri mogu da stvore konstrukt, ali to ne znači da mogu da stvore baš sve što poželeva. Anarhija možda jeste ono što države od nje načine, ali ne znači nužno da države od nje mogu da načine šta god poželeva. Sam Wendt tvrdi da, iako je nešto konstruisano od ideja, to ga ne čini manje realnim (Wendt, 1999: 95). Kako bi ilustrovao svoj argument, Barkin daje primer novca. Po njemu, moguće je imati kompleksno društvo u kojem novac nije primarno sredstvo za raspodelu proizvodnog kapitala. Tako novac predstavlja istorijsku neizvesnost. Sami monetarni sistemi imaju svoju unutrašnju logiku: inflacija, zakon ponude i tražnje, štampanje valute, ali to ne čini npr. inflaciju transistorijskim zakonom, već samo idejom koja je relevantna za određeni istorijski kontingentan društveni konstrukt (Barkin, 2010: 47).

Ista logika može da se primeni i na koncept ravnoteže snaga. Za Kennetha Waltza i neorealiste ravnoteža snaga nastaje kao rezultat interakcija između jedinica, čak i ako je same jedinice ne žele (Živojinović, 2008: 373). U ovom slučaju ona je isto što i inflacija, u smislu logike koja je ugrađena u strukturu koja nije materijalno zasnovana. Inflacija je relevantan koncept samo dok je ljudi prihvataju, tj. dok prihvataju koncept novca. Međutim, Kenneth Waltz tvrdi da države ne moraju da dele zajedničke ideje kako bi logika anarhije funkcionisala. Njegova logika anarhije nije intersubjektivna. Države koje odbijaju da prihvate da žive u anarhičnom sistemu, svejedno podležu njegovim efektima.

Treća tačka susretnosti realizma i konstruktivizma je *refleksivnost*, shvaćena kao svesnost da naš pristup međunarodnoj realnosti ima ograničenja i nejasnoća.⁴

⁴ *Refleksivnost* podrazumeva da svaka osoba ima ideje i misli koje su pristrasne, što znači da njena verovanja, interesi i vrednosti utiču na njen istraživački rad.

Koliko god neko težio ka vrednosnoj neutralnosti (objektivnosti), on ne može na bilo koji način izbeći svoje vrednosne pozicije, koje se reflektuju u njegovom istraživačkom radu. Zato bi svako trebalo da bude svestan vrednosti i ideja koje učitava u neku političku analizu. I klasični realizam i konstruktivizam u sebi sadrže ovo ograničenje i zahtev. On proizilazi iz njihovih sličnih ontologija, po kojima nema objektivnog ideala oko koga bi se složili svi učesnici međunarodnih odnosa.

Barkin koristi Guzzinijev argument po kome je konstruktivizam bez refleksivnosti ili teoretski nedosledan ili nepotreban (Guzzini, 2000: 148). Konstruktivizam posmatra političke kategorije: ideje ili institucije, kao društveno konstruisane i pažnju usmerava na njihovo empirijsko proučavanje. Zato konstruktivizam mora priznati da je njegova kategorizacija ideja i institucija, takođe društveni konstrukt, i da on proučava društvene konstrukcije kroz perspektivu drugih društvenih konstrukcija. Kada ne bi bio svestan ove činjenice i to priznao, konstruktivizam bi bio logički nedosledan.

Klasični realizam nije ništa manje ograničen zahtevom da bude refleksivan od konstruktivizma. Refleksivnost bi se ovde mogla shvatiti kao vrsta razboritosti, koja je, sa druge strane, središnja vrednost realizma. Realizam takođe mora da bude refleksivan zbog svog ključnog argumenta: da silu u međunarodnim odnosima moramo ozbiljno proučavati, a to zahteva refleksivnu analizu (Barkin, 2010: 89). Realizam kao teorija spoljne politike takođe zahteva da ozbiljno pristupimo pitanju političkog morala, a to takođe zahteva refleksivnost. I na kraju, iz ova dva navedena argumenta proizilazi da je i razboritost, kako je Morgenthau smatra obeležjem realističke spoljne politike, nemoguća bez refleksivnosti. Politika sile, kako je smatra većina realista, je i društvena i relaciona, jer ne predstavlja jednostavno sposobnost da se nešto ili neko uništi, već i sposobnost da se utiče na političke rezultate, tako da oni odgovaraju interesima onoga koji ima silu. Zato i realistički analitičar, kao davalac uputstava o spoljnoj politici, nije neutralni posmatrač.

Klasični realizam, tako, tvrdi da u isto vreme državnici moraju biti sigurni u svoju političku moralnost, bez koje svaka politička akcija, pa tako i spoljna politika, postaje besmislena, dok u isto vreme priznaju da ova moralnost nije univerzalna stvar. Ovaj argument, po Barkinu, stvara tri sleđa događaja. Prvo, inostrane elite i inostrana javnost verovatno gledaju na događaje iz međunarodne politike, i naše odgovore na te događaje kroz prizmu svog političkog morala. Drugo, politički moral se menja, i treće, naše spoljne politike imaju povratni uticaj na promene političkog morala. Zato refleksivnost pomaže realizmu da se suoči sa sve tri ove posledice na mnogo efektivniji način.

Pored argumenata u prilog zahtevu za refleksivnošću realističkog pristupa, koje smo do sada naveli: pitanje politike sile i moralnosti, ostaje i treći, razboritost u spoljnoj politici, koji takođe zahteva refleksivnost. Razboritost ili umerenost, kako

je Morgenthau shvata, podrazumeva neprecenjivanje nacionalne moći, ali isto tako i neprecenjivanje sopstvene političke moralnosti i nametanje iste drugima (Barkin, 2010: 91). Razboritost zahteva reflektivnost iz ovih razloga, ali isto tako i zahteva da ne precenimo sopstvene analitičke sposobnosti, kako naučnika tako i političkih odlučioaca. Ona podrazumeva da ne težimo da budemo precizniji u našim predviđanjima nego što imamo dokaza da ih potkrepimo. Lažno poverenje u sopstvene analitičke sposobnosti je sve samo ne razborito, i zato moramo poznavati i priznati ograničenja našeg znanja. Možda je najvažnije od svega biti svestan da postoje političari u drugim zemljama koji odgovaraju na naše spoljnopolitičke odluke i koji su pametniji od nas.

Reflektivnost mora da se posmatra kao sredstvo provere, a ne kao neka kočnica ili ograničenje, kako na nju gledaju, na primer, bihejvioralni pristupi proučavanja međunarodne politike.

Primena sinteze u praksi – Robert Snyder

Dosadašnji radovi koji su koristili realističko-konstruktivističku sintezu kao polaznu teorijsku osnovu za svoja istraživanja uglavnom su se bavili analizama spoljnih politika jedne države, te su bili fokusirani na konkretnu državu ili na problem u međunarodnim poslovima. Izuzetak predstavlja rad Snydera, koji sam pokušava da teorijski zasnuje sintezu realizma i konstruktivizma i da je primeni na istraživanje kontrarevolucije u SSSR-u i kraja Hladnog rata.

Njegov tekst “Bridging the Realist/Constructivist Divide: The Case of the Counterrevolution in Soviet Foreign Policy at the End of the Cold War”, koji je objavljen 2005. godine, pokušava da premosti teorijske razlike realizma i konstruktivizma na primeru kraja Hladnog rata. Autor razmatra kreiranje strategije koja obuhvata i strukturalne i voluntarističke pristupe. Na samom početku, Snyder ističe da su realisti u pravu kada tvrde da je Gorbačov izvršio reformu spoljne politike prvenstveno iz instrumentalnih razloga: radi pokušaja oživljavanja posrnule ekonomije. Međutim, naglašavajući materijalne faktore ove promene, realisti odlaze u determinizam (Snyder, 2005: 58).

Sa druge strane, istina je da pažnja usmerena na ideje, autonomiju i transnacionalne aktere koje ističu konstruktivisti nikako ne bi trebalo da prenebregne činjenicu da je Sovjetski Savez tada bio suočen sa katastrofalnim ekonomskim padom, stagnacijom, i na kraju, završio svoje postojanje raspadom. Ono što su konstruktivisti jasno podvukli na primeru kraja Hladnog rata, jesu novi faktori međunarodne politike: zajednička bezbednost, društvena teorija identiteta, promena sistema (Snyder, 2005: 64).

Snyder pravi pomirenje ova dva pristupa, stvarajući strategiju zavisnu od puta (*path-dependent strategy, sentier de dépendance*) koja miri strukturu i autonomiju

kroz institucije.⁵ On pokazuje kako je razumevanje povezanosti između spoljne politke i prethodne revolucionarne prošlosti SSSR-a pomoglo Gorbačovu da sprovede svoju sopstvenu protiv-revoluciju u spoljnoj politici.

Zaokret ka praksi i stvaranje istinske međunarodne discipline međunarodnih odnosa

“Novo mišljenje” u disciplini međunarodnih odnosa, kako smo prikazali u prethodnom delu, nije toliko revolucionarno i do sada neviđeno, ali je tek sada uspelo da zaintrigira veliki broj naučnika da ispituju njegove mogućnosti, a da među kritičare unese lagani osećaj nelagode. Temelji se na dva zasnivajuća argumenta, računajući fokus promena u dva osnovna pravca. Prvi je zaokret ka mnogo praktičnijoj, razumljivijoj i eklektičnoj disciplini međunarodnih odnosa, a drugi je otvaranje discipline za upliv novih ideja i drugačijih metoda istraživanja koje se uveliko koriste u tzv. “nezapadnom svetu”.

Teorijska sinteza je prethodnica priči o analitičkom eklekticismu i mnogi autori smatraju da između njih može stajati znak jednakosti, međutim i sintetičari i eklektičari se tome žestoko opiru. Naime, kako Rudra Sil i Peter Katzenstein objašnjavaju, analitički eklektizam treba razlikovati od ujedinjujućih sinteza i multi-metodskih istraživanja, jer cilj nije stvoriti novu, sveobuhvatnu teoriju, već izdvojiti, prevesti i selektivno integrisati analitičke elemente – koncepte, logike, mehanizme i interpretacije – teorija ili narativa koji se razvijaju u okviru odvojenih paradigmi, ali koji se obraćaju povezanim aspektima substantivnih problema kako akademske tako i praktične važnosti (Sil i Katzenstein, 2010: 2).

Ukratko, teorijska sinteza pokušava da uđe dublje u ontološka, epistemološka i metodološka sporenja između pravaca i pronade poveznice i zajedničke tačke između njih, smanjujući na taj način razlike među njima. Analitički eklektizam uzima najbolje i trenutno najadekvatnije premise, teorije i metode postojećih pravaca, praveći na taj način niz teorija srednjeg obima koje su mnogo primenljivije za istraživanje kompleksne međunarodne stvarnosti.

Više od paradigmatičkih ratova, manje od sinteze – analitički eklektizam i teorije srednjeg obima

Reč eklektizam vodi poreklo od grčke reči ἐκλεκτικός (*eklektikos*), što doslovno znači “odabrati najbolje”. Osnovni argument koji prate zastupnici teorijske sinteze i analitičkog eklektizma glasi da teoretičari međunarodnih odnosa moraju manje da

⁵ Strategija zavisna od puta (*path-dependent strategy*) objašnjava kako su odluke koje neko donese u datoj prilici ograničene odlukama koje je taj neko doneo u prošlosti, iako te prošle okolnosti možda nisu više relevantne.

se oslanjaju na metateorijske, ontološke i filozofske rasprave u društvenim naukama, a da bi trebalo da više razmišljaju o načinima kako celovito razumeti i objasniti konkretne događaje svetske politike.

John Vasquez je zapisao kako korišćenje više teorijskih okvira istovremeno doprinosi boljem sagledavanju stvarnosti, te da je eklekticizam dobar odgovor na potrebu da se filozofija adaptira situaciji kada smo svesni činjenice da sve postojeće filozofije (paradigme) imaju mane, ali da istovremeno sadrže elemente koji su vredni usvajanja (Vasquez i Elman, 2003: 426). Budući da svi filozofski okviri imaju mane, ne postoji logičan razlog da zabranimo solidarnu upotrebu drugih okvira.

Dva su osnovna problema koja bi analitički eklekticizam trebalo da prevaziđe kako ne bi upao u zamku spajanja nespojivog. Naime, specifični koncepti, termini i standardi koji su osobeni jednom teorijskom pristupu, ne mogu biti zamenjeni onima iz drugih teorijskih tradicija, s obzirom na nezanemarljivu činjenicu različitih ontoloških i epistemoloških ulaza. Jedan primer za to može biti međunarodni akter, koji u realističkoj tradiciji najčešće podrazumeva samo države, dok u reflektivističkim pravcima to mogu biti i pojedinci i međunarodne organizacije. Druga opasnost leži u površnoj homogenizaciji fundamentalno nekompatibilnih perspektiva na višem nivou apstrakcije.

Sil i Katzenstein imaju spreman odgovor na ova pitanja, smatrajući da analitički eklekticizam podrazumeva samo integraciju elemenata iz različitih teorijskih perspektiva, a ne stvaranje nekog uniformnog kriterijuma za njihovu procenu i ocenu. Smatraju da je moguće prevesti termine koji se koriste u jednoj teoriji na jezik druge teorije. Takođe, ističu da je moguće da se koncepti i analitički principi ispravno razumeju u okviru originalnih konceptualnih okvira, a zatim da se njihovi termini podese ili prevedu, uz obraćanje naročite pažnje na to kako su operacionalizovani u određenom empirijskom kontekstu različitih paradigmi (Sil i Katzenstein, 2010: 13).

Za drugi problem rešenje nalaze u privremenom razdvajanju zasnivajućih metateorijskih postulata. Što znači da možemo da zamislimo svet u kome živimo i istovremeno raspravljati o tome koliko je koja varijanta doprinela nekoj akciji, čime se razbijaju takmičarske eksplanatorne logike u čiste modele, kompatibilne na višim nivoima apstrakcije (Sil i Katzenstein, 2010: 15). Analitički eklekticizam nije jednostavno spajanje teorijskih tradicija, nije teorijska sinteza i nije multi-metod. Istovremeno kritikuju Moravcsika, objašnjavajući da njegov rad nije sinteza u pravom smislu te reči, već analitički eklekticizam, jer nije zašao u dubinu filozofskih razlika teorije liberalizma i intergovernmentalizma (Sil i Katzenstein, 2010: 17).

Kako bi dali okvire i uputstva istraživačima koji bi nastavili njihov rad ili bili inspirisani analitičkim eklekticizmom kao polaznom tačkom svojih istraživanja,

Sil i Katzenstein opisuju tri markera koja razgraničavaju eklekticizam od ostalih pokušaja sinteze. Prvo, formulacija problema koji se istražuje mora biti otvorena i takva da joj je osnovni cilj obuhvatanje i razumevanje kompleksnosti fenomena, a ne napredak ili popunjavanje rupa u paradigmi (Sil i Katzenstein, 2010: 19). Dakle, okrenutost praksi, predmetu istraživanja i princip da je teorija *sredstvo* prakse. Drugo, uzročnost se koristi samo ograničeno, odnosno na *nivou srednjeg obima*, i upotrebljava interakcije između više mehanizama i logika akcije koji se izvlače iz više od jedne paradigme (Sil i Katzenstein, 2010: 19). Što znači da ne postoji neki unapred dat i svevažeci uzrok neke pojave, već da on ili oni zavise od situacije. Treće, eklekticizam podrazumeva ona otkrića i argumente koji *pragmatično angažuju* i akademsku debatu i koriste se za potrebe praktične politike (Sil i Katzenstein, 2010: 19). To bi značilo da je definitivan naglasak na praktičnoj upotrebljivosti istraživanja, ali da to istovremeno ne znači da bi svi trebalo da zanemare teorijske rasprave.

Jeffrey T. Checkel ide korak dalje, dajući konkretan okvir povezivanja različitih teorija na nivou teorije srednjeg obima, kako bi se bolje razumeo određeni međunarodni fenomen. Analizirajući dosadašnje napore ka sintezi i kombinovanju različitih tradicija kako bi se dobila mnogo kompletnija i jasnija slika o stvarnosti, Checkel zaključuje da su u većini slučajeva teoretičari dobro odradili svoj posao (Checkel, 2010: 5). Smatra da je pružen veliki doprinos razumevanju efekata međunarodnih institucija, funkcionisanju međunarodnih režima, koncepta racionalnosti, kao i odnosa između normi i interesa (Checkel, 2010: 5). Iako podvlači da mu je rad Fearona i Wendta bio inspiracija za sopstveno istraživanje, Checkel ih kritikuje zbog pružanja vrlo malo saveta kako da se sinteza zapravo sprovede u delo. To je naučnicima stvorilo slobodan prostor za isključenje epistemologije iz fokusa i uzimanje neke vrste pozitivizma kao najmanjeg zajedničkog imenioca, pa je i sinteza nužno dobila "američki šmek" (Checkel, 2010: 9).

Checkel ispravlja njihovu grešku i iscertava granice za stvaranje teorijske sinteze. Ostajući na tragu osnovnog principa koji ne dozvoljava stvaranje jedne velike i jedinstvene teorije, kao ni to da jedna teorija postane podređena drugoj, Checkel kao osnovni cilj navodi stvaranje teorijskih okvira srednjeg obima. Ovi okviri zahvataju uzročnu kompleksnost tako što obično koriste nekoliko nezavisnih varijabli tokom određenih vremenskih sekvenci ili vremenski ograničenog perioda.

Predlažu se dve strategije za izgradnju sinteze: ograničenje i rigorozno definisanje domena primene i vremensko sekvenciranje. Prva strategija teži minimalnoj sintezi dve teorije koje odgovaraju potpuno nezavisnim eksplanatornim faktorima, koji kada se kombinuju, povećavaju našu sposobnost da objasnimo međunarodni svet. Bitno je biti svestan činjenice da svaka teorija ima svoj opseg i domen primene, pa prema ovoj strategiji sinteza podrazumeva identifikaciju specifičnih oblasti

i domena teorija, dajući određenje kako svako od datih objašnjenja funkcioniše, a zatim spajajući date delove u širu sliku (Checkel, 2010: 11). Svaka teorija se posebno objašnjava i ispituje, a rezultat je dodatna teorija koja je mnogo razumljivija i primenljivija nego kada se teorije koriste odvojeno.

Drugi je metod sekvenciranja, koji podrazumeva da svaka teorija zavisi od neke druge u privremenom vremenskom razdoblju kako bi se objasnio dati rezultat. Sekvenciranje u suštini znači da varijable iz oba pristupa rade zajedno tokom određenog vremenskog perioda kako bi se objasnio dati fenomen (Checkel, 2010: 12). Osnovni problem kod ovakve “podele rada” između teorija je da je sinteza koja nastaje kao rezultat slabija čak i u odnosu na sintezu nastalu prvom strategijom. Svaka teorija radi izolovano u određenom vremenskom trenutku, a mogućnosti za međuteorijsku intelektualnu saradnju su minimalne, jer svaki teoretičar radi svoj deo posla, koji zatim prenosi na drugog (Checkel, 2010: 12).

Dekolonizacija discipline međunarodnih odnosa

Drugi predlog za prestrukturiranje discipline međunarodnih odnosa dolazi iz potrebe za uplivom metoda koji pripadaju nezapadnim teorijskim tradicijama. Osnovni argument koji se ovde razvija jeste provincijalni karakter nauke o međunarodnim odnosima i njena ukorenjenost u tradiciji Sjedinjenih Američkih Država, što ne predstavlja novinu, ali se elaborira u pravcu označavanja međunarodnih odnosa kao kolonijalne discipline. Smatra se da nastanak prvih evropskih država u okviru Vestfalskog sistema, te imperijalna osvajanja i kolonizacije, predstavljaju osnovu za savremeno, pogrešno posmatranje i istraživanje međunarodnih odnosa.

Ole Waever je 1998. godine napisao esej pod naslovom “The Sociology of a not so International Discipline”, gde objašnjava kako je pisanje istorije discipline međunarodnih odnosa u vidu “velikih debata” zapravo pitanje premoći i privilegije, dokazivanja ko je u pravu a ko ne (Waever, 1998: 688). I deset godina nakon objavljivanja ovog članka Waever je ponovio da je disciplina još uvek pod dominacijom Zapada i da dijalog može početi samo onda kada se omogući i drugim glasovima da kažu svoje mišljenje, uz uzajamno poštovanje širom metodoloških i geografskih granica (Tickner i Waever, 2009: 3-4). Jedino komunikacija među jednakim partnerima može doprineti plodotvornoj raspravi i razmeni mišljenja.

Analizirajući uspeh realizma i njegovu dugu dominaciju u disciplini, pripadnici ove struje, gde prednjači J. Ann Tickner, smatraju da uzrok leži u suprematiji američke društvene nauke i njenog legitimiteta u nauci, generalno (Tickner, 2011: 610). Realizam tako savršeno odgovara američkoj spoljnoj politici i načinu na koji administracija posmatra međunarodni svet. Ona oblikuje istraživačke agende i nalaže metode analize koje se moraju koristiti, pa se zato preferiraju uzročni modeli i ana-

lize (Tickner, 2011: 610-611). Steve Smith ističe epistemologiju kao osnovnu tačku spoticanja, jer svi oni pristupi koji nose nove, bogate metode i tako predstavljaju alternativu realizmu, bivaju etiketirani kao nenaučni jer rade u “neprihvatljivom području akademskih studija” (Smith, 2002: 68). Zato je više pluralista van SAD, tj. u Evropi i ostatku sveta.

Vrlo su glasni i oni autori koji žestoko kritikuju kolonijalni karakter discipline međunarodnih odnosa. David Long i Brian Schmidt tvrde da je prva debata zapravo bila između imperijalista i internacionalista, a ne između realista i idealista (Long i Schmidt, 2005: 14). Najdalje je otišao Robert Vitalis koji smatra da je bela rasa imala centralnu ulogu u stvaranju i razvoju međunarodnih odnosa (Vitalis, 2005: 162). Tako je i prvi časopis o međunarodnim odnosima u SAD osnovan 1910. godine nosio naslov “Journal of Race Development”, te je 1919. godine preimenovan u “Journal of International Relations”, da bi 1922. godine postao “Foreign Affairs”. O ovoj temi su pisali i Agathangelou i Ling, tvrdeći da je polje međunarodnih odnosa “počelo da liči na kolonijalno gazdinstvo” (Agathangelou i Ling, 2004: 21).

Predlaže se dekolonizacija međunarodnih odnosa i umesto sukoba civilizacija, dijalog. Pridev “naučno” je moćno oružje koje se nalazi u rukama američkih naučnika, koji olako označavaju svaku drugačiju perspektivu kao “nenaučnu”, što znači da nije vredna čitanja. Zato se zagovara šira definicija “naučnog” od pozitivističke koja obuhvata samo formulisanje proverljivih hipoteza. Patrick Thaddeus Jackson se zalaže za odabir Weberove koja kaže da je “nauka bilo koje empirijsko istraživanje namenjeno proizvodnji sistematičnog i validnog saznanja o svetu” (Jackson, 2011: 20). Otvorenost za raznolikost i izbegavanje procenjivanja naučnosti ili metodologije neke druge tradicije na osnovu sopstvenog stajališta su osnovni postulati dekolonizacije discipline međunarodnih odnosa.

Kritike analitičkog eklekticizma – vapaj za teorijom

Nasuprot brojnim pozivima da se ontologija i epistemologija ostave po strani i potrebi da istraživanja budu vođena problemom, a ne popravljanjem teorija, kritičari analitičkog eklekticizma tvrde upravo suprotno – da rešenje krize leži u više teorije.

Christian Reus-Smit naglašava kako je veliki deo međunarodne akademske zajednice dobio “alergiju na metateorijske debate”, pravdajući se da su upravo one razlog za irelevantnost discipline danas (Reus-Smit, 2012: 526). On staje na stranu kritičara analitičkog eklekticizma i teorija srednjeg obima, smatrajući da je zbog ovakvih promena metateorijska debata proglašena za “akademsku igrariju” koja dobre umove odvlači od društvene svrhe (Reus-Smit, 2012: 529). Stajući u odbranu teorije, Reus-Smit naglašava jak normativni karakter discipline međunarodnih odnosa, što znači da istraživači nisu okrenuti samo prošlim događajima, već i tome šta bi ljudi trebalo da rade i kako da se ponašaju. To je pitanje ontologije, jer ono što mi

vidimo utiče na to kako razumevamo uslove za delovanje, što neka ponašanja čini mogućim ili nemogućim. Jedini način za napredak u međunarodnim odnosima vidi u metateorijskim revolucijama koje stvaraju nove teorije i analitičke mogućnosti za odbacivanje starih i neodgovarajućih.

I Reus-Smit, kao i zagovornik teorijske sinteze Jeffrey T. Checkel, poziva naučnike da se teorija i filozofija moraju ozbiljno shvatiti. Oni koji zaista veruju u pluralizam, moraju da se pozabave metateorijom, kao i da izrade epistemičke norme i standarde koji bi omogućili istraživačkim tradicijama da procene pojedinačne doprinose i da odrede neki stepen unutrašnjeg napretka. Reus-Smit ide dalje u ovoj argumentaciji kada tvrdi da negiranjem filozofskih pitanja, nauka o međunarodnim odnosima gubi svoj identitet i svrhu. Od svih polja društvenih istraživanja, jedino se u međunarodnim odnosima i dalje bavimo time kako bi ljudi trebalo da deluju, prema čuvenoj maksimi E. H. Carra “ne samo šta je, već i kako bi trebalo da bude”. Obuhvatanje ovih velikih i važnih pitanja je nemoguće, osim ako se naučnici ne potrudu da zauzmu taj težak teren između analitičkog i normativnog istraživanja (Reus-Smit, 2012: 539-540).

Dvojica vodećih realista John J. Mearsheimer i Stephen M. Walt oglasili su se zajedničkim tekstom povodom ovog, kako oni definišu, “trijumfa metoda nad teorijom”. Pitajući se “zašto je testiranje hipoteza loše po nauku o međunarodnim odnosima”, oni ističu pogrešnost degradiranja teorije i uzdizanja testiranja hipoteza. U ovom eseju, koji se slobodno može označiti kao “oda teoriji”, glavni argument je da proveriti hipoteza mora prethoditi sofisticirano saznanje o teoriji (Mearsheimer i Walt, 2012: 6). Navodeći razloge za važnost teorije i epistemologije, za ovu temu je posebno važan drugi deo njihovog nalaza u kome se elaboriraju načini kako pojednostavljeno testiranje hipoteza dovodi do pogrešnih zaključaka, neodgovarajućih modela, siromaštva podataka i nemogućnosti kumulacije prikupljenog saznanja.

Ono što pristalice ovakvog argumentovanja u prilog teoriji ističu jeste činjenica da prikupljeno empirijsko znanje ne služi ničemu, osim ako se ne provuče kroz filter teorijske generalizacije, na osnovu koje je moguće doneti zaključke o međunarodnim pojavama, procesima i problemima (Mearsheimer i Walt, 2012: 32). Teorijska sinteza, a ponajmanje analitički eklekticizam, ne znače da su se istraživači međunarodnih odnosa odjednom oslobodili teškog tereta metateorije i da su slobodni da dosadašnje napore naučnika potpuno zanemare u svojoj novoj fascinaciji zvanom “praktična primenljivost”. Kako bi se sprovelo kvalitetno, naučno istraživanje, njegovom dizajnu mora biti posvećena naročita pažnja, a u tome nam jedino može pomoći teorija.

Mearsheimer i Walt daju sopstvenu ocenu razloga koji su doveli do trenutnog stanja u međunarodnoj teoriji, pa navode čak sedam uzroka, od kojih je, čini se, posebno zanimljiv: obrazovni sistem. Naime, univerziteti danas, vođeni prostom

računicom i sticanjem profita, imaju interes da dobiju svršene doktorante u predviđenom roku, jer ih svako odlaganje i odstupanje košta (Mearsheimer i Walt, 2012: 38). Za teorijski rad i razvoj novih, kao i poboljšanje starih teorijskih programa, potrebno je puno napora i vremena. Svjesni te dve činjenice, profesori na univerzitetima imaju minimalne zahteve prema završnim radovima svojih studenata, koji su mahom jednostavne analize spoljnih politika država prema tačno određenom problemu, bez velikog oslanjanja na teorije.

Zaključak

Sveobuhvatno razumevanje nekog međunarodnog problema zahteva solidaran rad teorija i pristupa u međunarodnim odnosima, pa nam svaki pokušaj njihova povezivanja pruža šansu za detaljnije razumevanje realnosti. Teorijska sinteza i analitički eklekticizam, kao dva najpopularnija predloga za prestrukturiranje discipline međunarodnih odnosa danas, korisni su u meri u kojoj istraživače spašavaju, najpre od teorijskog lutanja i ambicije raspetljavanja čvora različitih pristupa u međunarodnim odnosima, a potom i od svih onih grešaka koje se obično dešavaju pri istraživanju uzroka nastanka neke međunarodne pojave: jednostranosti, subjektivnosti, prevelikog oslanjanja na istoriju, traženja večnih i nepromenljivih uzroka, “prišivanja” krivice, fatalističke analize i slično.

Međutim, pravac u kome se oni danas kreću i naučnici koji se njima inspirišu, čini se kao da su se otrgli kontroli i namerama koje su imali njihovi tvorci. Zato su u određenoj meri kritičari ovakvih tendencija u pravu, dajući vrlo dobronamerne savete kako dobro i kvalitetno istraživanje mora biti potpomognuto teorijom i u velikoj meri se oslanjati na nju. Posebna pažnja mora se pokloniti detaljnoj izradi istraživačkog dizajna, što podrazumeva dugotrajno promišljanje određenog problema kroz prizmu postojećih teorija i formiranje proverljivih hipoteza na osnovu njihovih elemenata, uz naročit trud i opreznost pri određivanju zavisnih i nezavisnih varijabli. Jednostavno testiranje hipoteza na osnovu široko dostupnih baza podataka će posle određenog vremena rezultirati jednolikim zaključcima, a to potpuno udaljava istraživače od početne premise da su međunarodni fenomeni kompleksni, posebni i pod dejstvom velikog broja različitih faktora. Imajući sve to u vidu, jedino tako možemo biti sigurni da ćemo doći do kvalitetnih, upotrebljivih i primenljivih rezultata o razumevanju sveta.

Sa druge strane, primena drugačijih tradicija i novih metoda u našim istraživanjima koje predlažu zastupnici post-Zapadne discipline međunarodnih odnosa, takođe bi trebalo da predstavlja imperativ budućih analiza. Potrebno je otići dalje od *mainstream* udžbenika i literature, istraživati nove načine i pristupe međunarodnoj politici i koristiti rezultate ne tako poznatih teoretičara i naučnika koji dolaze iz svih krajeva sveta. To naročito važi za istraživanja koja u svoj fokus stavljaju pojave i

probleme koji su vezani za određeni region ili jednu zemlju, te se i u istraživanjima naučnici moraju voditi logikom ponašanja, principima spoljne politike i tradicijom koja je njima svojstvena.

LITERATURA

- Agathangelou, Anna M., Ling, L. H. M. 2004. The House of IR: From Family Power Politics to the Poisies of Worldism. *International Studies Review*, vol. 6: 21-49.
- Barkin, Samuel J. 2003. Realist Constructivism. *International Studies Review*, vol. 5, No. 3: 325-342.
- Barkin, Samuel J. 2010. *Realist Constructivism: Rethinking International Relations Theory*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Bleiker, Ronald. 1997. Forget IR Theory. *Alternatives*, 22: 57-85.
- Bourdieu, Pierre. 1979. *La Distinction. Critique sociale du jugement*. Les Editions de Minuit, Paris.
- Carr, Edward Hallet. 1964. *The Twenty Years' Crisis: 1919-1939*. Harper and Row, New York.
- Checkel, Jeffrey T. 2010. Theoretical Synthesis in IR: Possibilities and Limits. *Simons Papers in Security and Development* 6, School for International Studies, Simon Fraser University, Vancouver.
- Fearon, James, Wendt, Alexander. 2002. Rationalism v. Constructivism: A Skeptical View, u: W. Carlsnaes, B. Simmons (ur.): *Handbook of international relations*, SAGE Publications, London: 52-73.
- Guzzini, Stefano. 2000. A Reconstruction of Constructivism in International Relations. *European Journal of International Relations*, 6: 148-182.
- Jackson, Patrick Thaddeus. 2011. *The Conduct of Inquiry in International Relations. Philosophy of science and its implications for the study of world politics*. Routledge, New York.
- Jackson, Patrick Thaddeus, Nexon, Daniel H. 2004. The Forum – Bridging the Gap: Toward a Realist-Constructivist Dialogue. *International Studies Review*, 6: 337-352.
- Katzenstein, Peter, Keohane, Robert, Krasner, Stephen D. 1998. International Organization and the Study of World Politics. *International Organization*, 52, 4: 645-685.
- Long, David, Schmidt, Brian C. (ur.). 2005. *Imperialism and Internationalism in the Discipline of International Relations*. State University of New York Press, Albany.
- Mearsheimer, John J., Walt, Stephen M. 2012. Leaving Theory Behind: Why Hypothesis Testing Has Become Bad for IR, Harvard Kennedy School Working Papers.

- Milosavljević, Slavomir, Radosavljević, Ivan. 2006. *Osnovi metodologije političkih nauka*. Službeni glasnik, Beograd.
- Moravcsik, Andrew, Schimmelfennig, Frank. 2009. *Liberal Intergovernmentalism*, u: Diez, T., Wiener, A. (ur.): *European Integration Theory*. Oxford University Press, Oxford: 67-87.
- Morgenthau, Hans. 1946. *Scientific Man versus Power Politics*. University of Chicago Press, Chicago, IL.
- Pavlović, Branko. 2006. *Rasprava o filozofskim osnovama nauka*. Plato, Beograd.
- Price, Richard, Reus-Smit, Christian. 1998. Dangerous Liaisons? Critical International Relations Theory and Constructivism. *Journal of International Relations*, 4: 263-289.
- Reus-Smit, Christian. 2012. International Relations, Irrelevant? Don't Blame Theory. *Millennium – Journal of International Studies*, 40: 525-541.
- Ruggie, John G. 1982. International Regimes, Transaction, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order. *International Organizations*, 36: 382.
- Sil, Rudra, Katzenstein, Peter. 2010. *Beyond Paradigms: Analytic Eclecticism in the Study of World Politics*. Palgrave, London.
- Smith, Steve. 1993. Hegemonic Power, Hegemonic Discipline? The Superpower Status of the American Study of International Relations, u: J. Rosenau (ur.): *Global Voices: Dialogues in International Relations*. Westview Press, Boulder: 55-82.
- Smith, Steve. 2002. The United States and the Discipline of International Relations: Hegemonic Country, Hegemonic Discipline. *International Studies Review*, 4, 2: 67-86.
- Snyder, Robert S. 2005. Bridging the Realist/Constructivist Divide: The Case of the Counterrevolution in Soviet Foreign Policy and the End of the Cold War. *Foreign Policy Analysis*, 1: 55-71.
- Stefanović-Štambuk, Jelica. 2008. *Diplomatija u međunarodnim odnosima*. Čigoja štampa, Beograd.
- Sylvester, Christine. 2007. Whither the International at the End of IR. *Millennium – Journal of International Studies*, 35: 551-573.
- Tickner, Arlene B. 2011. Dealing with Difference: Problems and Possibilities for Dialogue in International Relations. *Millennium – Journal of International Studies*, 39: 607-618.
- Tickner, Arlene B., Waeber, Ole. 2009. Conclusion: Worlding Where the West Once Was. *International Relations Scholarship*, 338-350.
- Vasquez, John, Elman, Colin (ur.). 2003. *Realism and the Balancing of Power: A New Debate*. Pearson Education, Longman, New Jersey.
- Vitalis, Robert. 2005. Birth of a Discipline, u: D. Long, B. Schmidt (ur.): *Imperialism and Internationalism in the Discipline of International Relations*. State University of New York Press, Albany.

- Waever, Ole. 1996. The rise and fall of the Inter-paradigm debate, u: S. Smith, K. Booth and M. Zalewski (ur.): *International theory: Positivism and beyond*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Waever, Ole. 1998. The Sociology of a Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations. *International Organization*, 52: 687-727.
- Waltz, Kenneth. 2008. *Teorija međunarodne politike*. Aleksandrija Press, Beograd.
- Wendt, Alexander. 1987. The Agent-Structure Problem in International Relations Theory. *International Organization*, 4: 335-370.
- Wendt, Alexander. 1999. *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Williams, Michael C. 2007. *Politics of International Security*. Routledge, London.
- Živojinović, Dragan. 2008. Neoklasični realizam u teorijama međunarodnih odnosa. *Godišnjak 2008*, Fakultet političkih nauka, Beograd: 367-392.

Marina Ilić

RESTRUCTURING OF IR THEORIES

Summary

International Relations as a discipline have gone through the process of thorough transformation in the last several years. There are a growing number of IR scholars who argue that the logic of mainstream thinking about the nature of international politics needs to be changed. Some paradigmatic debates within the IR are now challenged. This “new thinking” is not so much new as increasingly attractive and based on contemporary development in international relations. Its main starting point is in arguing for a theoretical synthesis of several streams of IR theory, including also middle-range theories and analytic eclecticism. Also, more theorists than ever before argue for “de-colonisation” of the field of IR studies, or for “post-Western IR theory”. They are increasingly interested in little known traditions of IR thinking that were developed outside the US. The main objective of this new orientation is to assess whether in these non-Western approaches there are also those who can help the IR as discipline to recover its strength and relevance. This article analyses these new trends in IR theories.

Keywords: International Relations, Theoretical Synthesis, Analytic Eclecticism, De-colonisation, Middle-range Theories

Kontakt: **Marina Ilić**, Université Lille 2, 42 Rue Paul Duez, 59 000 Lille, France.
E-mail: marina.ilic.fpn@gmail.com